

УДК 378. 147:799.31:355
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.44>

В. Д. Волошин

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН БЛОКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДГОТОВКИ З ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена актуальній дидактичній проблемі – методиці викладання, зокрема напрямам удосконалення викладацьких методик. Автор поступово надає аналіз результатів здійсненого дослідження. Розпочато вивчення проблеми з узагальненого аналізу стану української вищої школи, а саме вищої військової школи в українському соціумі. Задля отримання достовірної інформації в науковому пошуку автор запропонованої статті провів глибокий аналіз наявної наукової літератури філософського, педагогічного, соціального та психологічного змісту. Представлено прізвища відомих зарубіжних і вітчизняних науковців, а також тих, хто безпосередньо докладав зусилля до розбудови вищої військової освіти в Україні.

Враховуючи рівень актуальності проблематики дослідження, запропонованої у статті, визначено основну мету наукової публікації та пріоритетні дослідницькі методи (бібліографічний, аналітичний, синтетичний, порівняльний, узагальнення, систематизації тощо).

У статті акцентовано на тому, що педагогіка оперує нині чималою кількістю теоретико-методологічних підходів, проте у представленій проблематиці варто використовувати насамперед системний підхід. Проаналізовано зміст системного підходу та його характерні властивості (структурність, інтерактивність, поелементність, функціональність, історичність, процесуальність, комунікативність).

Представлено та уточнено сутність поняття «удосконалення» та адаптовано його до визначеної проблеми.

На основі положень системного підходу виокремлено та обґрунтовано зміст ключових педагогічних вимог, щодо яких можливе покращення методики викладання навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки.

Автором подано аналіз аксіологічного, ситуаційного, антропологічного наукового теоретико-методологічного підходів.

Враховуючи подані вище елементи наукової статті, автор розкрив зміст основних напрямів удосконалення методики викладання навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки.

Як узагальнення результатів наукового дослідження автором сформульовано ключовий висновок та результат, а також напрями подальших наукових перспективних розвідок.

Ключові слова: *вогнева підготовка, підготовка з особистої безпеки, методика викладання, теоретико-методологічний підхід, вища освіта, система.*

Постановка проблеми. Наявні цивілізаційні закономірності розвитку сучасної світової спільноти формують зміст нових вимог до рівня якості освіти, що є пріоритетною метою і фундаментом розвитку соціуму в 21 столітті. Нині будь-яка сфера діяльності потребує фахівців, які є високопрофесійними та компетентними, орієнтуються в декількох галузях людської діяльності, є готовими постійно професійно зростати, соціально та професійно переміщувати в соціальній структурі, вміти використовувати отримані знання, вміння і навички у практичній діяльності.

Складна політична та соціально-економічна ситуація надає вищій освіті особистісно значущого, добровільного та загальнодоступного статусу. Нині кожен суб'єкт у системі підготовки

майбутніх офіцерів-прикордонників у тій чи іншій мірі намагається вирішити питання забезпечення високої якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова педагогічна, психологічна, військова та філософська література щодо представленої проблеми не містить результатів досліджень.

Аналіз наукових робіт, колективних монографій і наукових публікацій довів, що проблему підготовки офіцерів до майбутньої професійної діяльності вважають актуальною. Особливо уваги заслуговують дослідження В. Балашова [2], І. Грязнова [7], Д. Іщенко [10], М. Недбая [12], Є. Потапчука [13], які започаткували вивчення проблем професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів.

Дослідження філософських, соціальних та психолого-педагогічних джерел переконує в тому, що проблема використання теоретико-методологічних підходів є актуальною в сучасній науці. Вчені як О. Асмолов [11], Б. Гершунський [6], І. Зимняя [8] та багато інших відображали у власних працях досвід використання положень теоретико-методологічних підходів у вивченні певного педагогічного об'єкту чи явища.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів у дослідженні проблеми викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи ситуацію щодо зростання швидкості соціальних змін в об'єктивній діяльності, популярним інструментом забезпечення високого рівня якості освіти виступає методологія. Впровадження теоретико-методологічних підходів у вивченні педагогічних систем, об'єктів та явищ можливо завдяки використанню методологічних положень, концепцій та парадигм.

За результатами аналізу відповідної наукової літератури всі теоретико-методологічні підходи можна співвідносити з відповідним рівнем наукової методології.

У сучасній педагогічній та філософській літературі представлено чимало теоретико-методологічних підходів, які відображають зміст різних дослідницьких напрямів, сутність специфіки конкретних науково-дослідних робіт.

Задля якісного аналізу проблем викладання навчальних дисциплін блоку військової підготовки та підготовки з особистої безпеки варто виділити та обґрунтувати конкретні теоретико-методологічні підходи, що є основою та уможливають глибоке дослідження зазначеної проблеми з різних позицій.

Можна констатувати, що різноманітність теоретико-методологічних підходів не допускає взаємне виключення один одного, а дає можливості реалізувати різні сторони вивчення певної проблеми.

Методологічним фундаментом дослідження проблеми викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки є концепції системного підходу.

Відомі вчені І. Блауберг [4], Т. Ільїна [9] та багато інших, вивчаючи сутність системного підходу, виділяли такі його особливості:

- забезпечення процесу пізнання та розвитку освітньої системи як цілісного об'єкту, рівня складності системної структури об'єкту, сукупність різноманітних властивих йому зв'язків між елементами та взаємозалежностей;

- виокремлення сукупності підсистем (елементів, складників і компонентів), взаємозв'язки та взаємодії, що зумовлюють цілісність системного сприйняття об'єкту дослідження.

У науковій літературі є поширеним тлумачення системного підходу як сукупності процесів, процедур,

алгоритмів та способів і водночас як сукупності вихідних положень, що є визначальними для цілей та стратегії відповідної діяльності.

Згідно із цим підходом виконано найпродуктивніші дослідження різноманітних соціально-економічних та політичних явищ у взаємозв'язку з педагогічними, а також розгляд як невід'ємної якості систем, що зумовлюють взаємодію із зовнішнім середовищем та темпи розвитку певної системи.

Аналіз практики застосування системного теоретико-методологічного підходу свідчить про те, що завдяки йому можна створити аналог (модель) вивченого об'єкту (до прикладу, процесу викладання навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки) з урахуванням всіх різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників його генезису. Подане вище є свідченням сутності саме методологічного підходу, а саме:

- зорієнтованість на викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки як знаннєвої системи, так і недостовірної інформація про те, як можна вплинути на процес викладання в цілому;

- можливість сприйняття дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки як функціональних систем;

- властивість систем здійснювати упорядкування створює можливості для формулювання чіткої мети і завдань викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки;

- реалізація вибору та обґрунтування результативних способів, організаційних форм і прийомів у викладанні дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки;

- здійснення процесу структурування управлінських процедур представників науково-педагогічного складу під час викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки.

У ролі наукового теоретико-методологічного підходу системний підхід уможливує вивчення проблем викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки з різних позицій:

- зовнішньої – як складника цілісного об'єкту, що знаходиться у змінному стані під впливом соціальної сфери;

- внутрішньої – перехідного стану в усвідомленні рівня науково-педагогічних знань.

З-поміж сучасних досліджень варто акцентувати увагу на існуванні, окрім популярних системного, компетентісного, діяльнісного підходів, так званого комплексного теоретико-методологічного підходу у вивченні педагогічних процесів, явищ і систем загалом. Ключовою особливістю згаданого підходу є визначення в масиві наукового знання варіативного елементу – педагогічного комплексу або сукупності. Комплексний теоретико-методологічний підхід надає водночас обґрунтування особистості

(процесу взаємодії всіх її характеристик: інтелектуальних, емоційних, вольових, дієво-практичних) та педагогічного процесу (як процесу розвиненості кожного його компонента).

Ще одним, вартим уваги, теоретико-методологічним підходом є програмно-цільовий, що визначає метод розробки та реалізації спроектованих задач і базується на сукупному аналізі проблем та створенні системного комплексу прийомів, націлених на забезпечення мети або вирішення відповідних проблем. Свідченням цьому є невирішена наукова дискусія щодо впровадження цього теоретико-методологічного підходу в освітньому середовищі, оскільки вважається більш доцільним щодо здійснення планування й управління різноманітних соціально-економічних процесів, тому що процедура програмування дає змогу поєднати і планування та посилення управлінських рішень.

Згідно з положеннями програмно-цільового підходу у викладанні дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки вони забезпечують інтеграцію навчального матеріалу, чітке визначення мети та орієнтацію на ефективний результат. Згаданий теоретико-методологічний підхід забезпечує формування та реалізацію програми дій, налаштованих на пріоритетні цілі викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки. Слід наголосити на тому, що за цим підходом можна проектувати відповідну систему вихідних положень (принципів), що відображають стратегію процесу викладання.

Наступним важливим теоретико-методологічним підходом є процесний. Глибоке дослідження підходу належить таким науковцям, як М. Поташник [14], К. Роджерс [17] та ін., він мав домінуюче положення у вітчизняних наукових пошуках у 60–70-х рр.

Використання процесного підходу у викладанні навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки передбачає раціональне поєднання таких процесів, як планування, організація, мотивація та контроль, аналіз, синтез та наукове передбачення, що становлять основу реалізації певних цілей.

Проаналізовані вище підходи не вичерпують сукупність тих, що можуть бути цінними для нашого дослідження. Ще одним підходом є ситуаційний підхід, що сконцентрований на тому, що викладання дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки може залежати від певної ситуації (певних обставин), успішним методом викладання (за конкретної ситуації) є той метод, що найбільш доцільний. Ситуативний підхід є актуальним підходом, тому що в його основі лежить комплекс обставин, а процес контролю над ситуацією відбувається під час визначення найважливіших змінних, ретельне вивчення яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми, що виникають.

Ефективність ситуаційного теоретико-методологічного підходу не знайшла активного відображення в освітньому середовищі. Такі вчені, як П. Лоуренс, Т. Пітерсон, доводили у своїх наукових дослідженнях результативність ситуаційного підходу. Науковці наголошували на тому, що за умови застосування ситуаційного підходу в педагогіці, зокрема у викладанні, необхідно приділяти належну увагу ситуаційним відмінностям об'єктів дисциплін і застосовувати ці суттєві змінні за кожної доцільної ситуації. Врахування цього факту, на думку вчених, забезпечить максимально позитивний ефект у викладанні навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки.

Черговий теоретико-методологічний підхід – аксіологічний підхід, засновниками якого вважають Л. Виготського [5], В. Сластьоніна [16] та багатьох інших. Цей підхід відображає основи гуманної педагогіки, що сприймає особистість як найвищу цінність завдяки розумінню смислу, мети та життєвих ресурсів.

Втілення положень аксіологічного підходу у викладанні «дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки можливе через побудову особливого середовища комфортної комунікації, соціально-психологічної атмосфери та забезпечення індивідуальної та групової діяльності креативного спрямування.

Надання людини статусу «цінності» в нерозривному її зв'язку з духовною, соціальною та природною сутністю, а освітній процес – як варіант творчої та відповідальної реалізації людиною своїх переконань, емоцій, почуттів відображає антропологічний теоретико-методологічний підхід. Прихильниками антропологічного підходу є К. Альбуханова-Славська [1], В. Бехтерев [3], Л. Виготський [5], С. Рубінштейн [15] та ін.

Відтворення положень антропологічного підходу у викладанні дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки можливе через організацію роботи з курсантами, у відповідності із законами розвитку природи, соціуму та окремої особистості на основі їхньої активної взаємодії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що викладання навчальних дисциплін блоку вогневої підготовки та підготовки з особистої безпеки є складним процесом, а усвідомлення його сутності може відбуватися завдяки різним точкам зору, застосовуючи представлені у статті теоретико-методологічні підходи.

Висновки та пропозиції. Проаналізовані у статті теоретико-методологічні підходи мають науково-теоретичну та практичну цінність, оскільки обґрунтування їх реалізації дає змогу визначити пріоритетні освітні підходи. Висвітлення цієї проблеми може бути основою для подальших наукових досліджень та пошуків у представленій проблемі.

Список використаної літератури:

1. Альбуханова-Славська К. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 158 с.
2. Балашова В. Формирование профессиональных качеств у слушателей-пограничников в процессе профессионального обучения : дисс. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 1996. 263 с.
3. Бехтерев В., Ланге М. Данные эксперимента в области коллективной рефлексологии. *Новое в рефлексологии и физиологии нервной системы*. Москва ; Ленинград, 1925. С. 306–337.
4. Блауберг И.В., Юдин Е.Г. Становление и сущность системного подхода. Москва, 1973. 265 с.
5. Виготський Л., Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
6. Гершунский Б.С., Дидактическая прогностика: методология, теория, практика. Киев : Вышш. шк., 1986. 200 с.
7. Грязнов І.О., Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2005. 207 с.
8. Зимняя І. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании : авт. версия. Москва, 2000. 172 с.
9. Ильина Т.А. Структурно-системный подход в организации обучения. Москва : Знание, 1972. Вып. 1. С. 16-18.
10. Іщенко Д.В, Курс лекцій з військової педагогіки. Хмельницький : Вид-во АПВУ, 1998. 158 с.
11. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе : от действия к мысли: пособие для учителя / А.Г. Асмолов и др. ; под ред. А.Г. Асмолова. Москва : Просвещение, 2008. 151 с.
12. Недбай М.П. Формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування технічних засобів у службовій діяльності : дис. ... кандидата пед. наук. Хмельницький, 2009. 300 с.
13. Потапчук Є.М. Військова психологія : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2003. 150 с.
14. Поташник М. Система воспитательной работы образовательной школы (Аспект оптимизации) : дис. ... д-ра пед. наук. Москва, 1987. 345 с.
15. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1958, 147 с.
16. Сластьонін В.А. Деятельностное содержание профессионально-личностного развития педагога. *Воспитательная работа в вузе: состояние, проблемы, перспективы развития* : материалы Междунар. науч. конф., (Москва, 2-3 апр. 2009 г.). Москва : МАНПО ; Ярославль : Ремдер, 2009. С. 3–8.
17. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company ; A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.

Voloshin V. Methodological approaches to research issues of teaching disciplines of the unit of military training and training in personality

The article is devoted to the actual didactic problem – teaching methods, in particular directions of improvement of teaching methods. The author gradually provides an analysis of the results of the research. The study of the problem of generalized analysis of the status of the Ukrainian higher education institution, namely the higher military school in the Ukrainian society, has been started. In order to obtain reliable information in the scientific search, the author of the proposed article conducted a thorough analysis of the available scientific literature of philosophical, pedagogical, social and psychological content. The names of well-known foreign and domestic scientists, as well as those who made direct efforts to build a higher military education in Ukraine, are presented.

Taking into account the level of relevance of the research problem proposed in the article, the main purpose of the scientific publication and the priority research methods (bibliographic, analytical, synthetic, comparative, generalization, systematization, etc.) are determined.

The article emphasizes that pedagogy operates today with a considerable number of theoretical and methodological approaches, but in the presented problems it is necessary to use, first of all, a systematic approach. The content of the system approach and its characteristic properties (structural, interactivity, elementally, functionality, historicity, procedural, communicative) are analysed.

The essence of the concept of "improvement" is presented and refined and adapted to a specific problem.

On the basis of the provisions of the systematic approach, the content of key pedagogical requirements, for which improvement of the teaching methods of the discipline of the unit of fire training and personal safety training, can be improved and substantiated.

The author analyses the axiological, situational, anthropological scientific theoretical and methodological approaches.

Taking into account the above elements of the scientific article, the author has revealed the content of the main directions of improvement of the methodology of teaching the disciplines of the unit of fire training and preparation for personal safety.

To summarize the results of scientific research, the author formulated a key conclusion and result, as well as directions for further scientific prospecting.

Key words: *fire training, personal safety training, teaching methodology, theoretical and methodological approach, higher education, system.*